

تحلیل کارکرد بازارچه های مرزی از منظر پدافند غیر عامل

(نمونه موردی: بازارچه مرزی ماهیرود سریشه استان خراسان جنوبی)

سیدهادی زرقانی^۱

هادی اعظمی^۲

اسماعیل علمدار^۳

چکیده:

پدافند غیر عامل در حال حاضر یکی از موثرترین و پایدارترین روش های دفاع در مقابل تهدیدات داخلی و خارجی، همواره مدنظر اکثر کشورهای جهان قرار داشته است. در ایران نیز با توجه به موقعیت استراتژیک نواحی مرزی شرق کشور، استان خراسان جنوبی با دارا بودن بیشترین مرز مشترک با کشور افغانستان از دیرباز به لحاظ قرارداداشتن در مسیر جاده ابریشم در مبادله کالا و تجارت از اهمیت خاص و ویژه ای برخوردار بوده است. در این بین نقش پدافند غیرعامل و آمایش سرزمینی و به طور خاص آمایش نواحی مرزی برجسته می شود. یکی از بهترین راهبردهای پدافندی غیرعامل در مناطق مرزی استان برای مقابله با تهدیدات، ایجاد و گسترش فعالیت بازارچه های مرزی است. زیرا بازارچه ها مصداق بارز حضور مردم در امور اقتصادی منطقه بوده که می تواند باعث ماندگاری مرزنشینان شده و از مهاجرت بی رویه آنان جلوگیری کند. این امر منجر به توسعه و امنیت پایدار منطقه می شود. در این مقاله با روش توصیفی تحلیلی و تکیه بر منابع کتابخانه ای و میدانی (مصاحبه ها و مشاهدات نگارنده) به بررسی نقش بازارچه مرزی ماهیرود شهرستان سریشه در امنیت مناطق مرزی استان از منظر پدافند

^۱ - استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد h-zarghani@um.ac.ir

^۲ - استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

^۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

غیرعامل پرداخته شده است. نتایج بررسی ها در این تحقیق حاکی از آن است که این بازارچه مرزی به عنوان یکی از اهرم های مهم در ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین و توسعه روابط تجاری با کشور همجوار از سال های گذشته بوده و پیوسته تاثیر قابل توجهی در فعالیت های اقتصادی و ایجاد امنیت منطقه سریشه و حتی استان داشته است.

واژه های کلیدی: پدافند غیرعامل، خراسان جنوبی، بازارچه مرزی ماهیرود

(۱) مقدمه :

از زمان ها قدیم تا به اکنون دفاع یکی از خصلت های فطری انسان بوده است. و در طول ادوار تاریخ بشری تهدیدات با انسان همراه بوده است. انسان از زمان خلقت و آغاز زندگی با پدیده تهدید روبه رو بوده است و همواره در تلاش بوده تا بر تهدید غلبه نموده و به امنیت دست یابد. از این رو هرچه ماهیت و فناوری حامل تهدید رشد کرده و متحول شده، شکل و ماهیت تهدید و چارچوب و محتوای دفاع نیز تغییر کرده است (بهتاش و آقا بابایی، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

پدافند غیر عامل به عنوان مجموعه ای از تدابیر، سیاست ها، برنامه ریزی ها و اقدامات غیر مسلحانه با استفاده از تمام ظرفیت های ملی و بسیج کردن تمام امکانات است (عباسی ۱۳۸۸: ۱۲). به عبارتی دیگر پدافند غیر عامل مجموعه ای از برنامه ریزی ها، طراحی ها و اقداماتی است که باعث کاهش آسیب پذیری در مقابل تهدیدات دشمن می شود (رضایی، ۱۳۸۸: ۴۶).

مناطق مرزی از نقاط حساس و استراتژیک یک کشور به شمار می آید. این مناطق به عنوان مناطق حاشیه ای و توسعه نیافته شناخته می شوند. این حاشیه ای بودن گرچه می تواند معلول شرایط جغرافیایی آن باشد؛ اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت های آن را مضمحل می سازد. از سویی کمبود زیر ساخت های توسعه، ضعف

بنیان های اقتصادی در این مناطق و تنوع خطرات و تهدیدهای امنیتی و دفاعی باعث تشدید محرومیت و توسعه نیافتگی آن و بروز وضعیت نامتعادل و نابرابری های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و... این مناطق نسبت به مناطق مرکزی شده است (شریفی نژاد، ۱۳۸۶: ۶۰).

کشورهایی با مساحت وسیع و گسترده مانند ایران (که پس از روسیه بیشترین همسایه را در جهان با ۱۵ کشور به خود اختصاص داده است). دارای تفاوت ها و عدم تعادل های منطقه ای و فضایی مشهودی بین مناطق مرکزی و مرزی می باشند که این عدم تعادل ها، تاثیرات عمده ای در دو جهت به جای گذاشته است؛ یکی حرکت توسعه را به کندی مواجه ساخته و در مرحله بعد نیز به گسترش ناامنی در مناطق مرزی منجر شده و کل نظام توسعه، امنیت و مدیریت این مناطق را تحت تاثیر قرار داده است (عندلیب، ۱۳۸۰: ۲)

انجام اقدامات پدافندی (غیرعامل) موضوعی بنیادی است که وسعت آن تمامی محیط های سخت افزاری مانند زیرساخت ها و مراکز حیاتی شهرها و نرم افزاری آن نظیر ناهنجاری های عمده اجتماعی در محیط مرزنشین از قبیل قاچاق کالا، قاچاق سوخت، قاچاق مواد مخدر، شرارت، بزهکاری و هراس اجتماعی منبث از ناامنی بواسطه سوء استفاده ذی نفعان از موقعیت مرزنشینی و مواردی مانند آن را در بر می گیرد.

یکی از راهبردهای آمایشی در راستای اقدامات پدافندی (غیرعامل) ایجاد و گسترش فعالیت بازارچه های مرزی است. این بازارچه ها می تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات رسمی، گسترش همکاری ها، توسعه بازارهای بین منطقه ای، تثبیت قیمت ها، جهت دهی سودهای تجاری، افزایش اشتغال و رفاه برای جامعه مرزنشین باشد (کامران و همکاران، ۱۳۸۲: ۹). از طریق این بازارچه ها مردم ساکن در نواحی مرزی کشور های همسایه می توانند در کنار هم و با هم از فرصت ها و منابع مشترک استفاده

نمایند و این امر می تواند منجر به دوستی و تفاهم طرفین، امنیت، رونق اقتصادی و توسعه، ایجاد فرصتهای شغلی و شکل گیری یک نوع مزیت نسبی در مناطق مرزی گردد.

استان خراسان جنوبی بعنوان یکی از استان های جدیدالتاسیس به دلیل دوری از مرکز و قرار گرفتن در مرزهای شرقی کشور بعنوان استان محروم شناخته شده است. این استان با دارا بودن بیش از ۳۰۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان از تهدیدات و فرصت های زیادی برخوردار است. از این رو بررسی و شناخت وضعیت منطقه و برنامه ریزی ناحیه ای، انتظام فضایی و پیوستن منطقه به پیکره کشور از اهمیت بسزایی برخوردار است. گستردگی طول مرزهای استان، خشکسالی ۱۴ ساله، مهاجرت مرزنشینان و عدم توسعه یافتگی این مناطق عملیات مرزبانی و کنترل مرزها را بدون مساعدت مرزنشینان مشکل کرده که این خود یکی از عوامل گسترش قاچاق و شرارت و... و دشواری مبارزه با آن می باشد. یکی از سیاست های پدافندی (غیرعامل) بسیار مناسب برای حل این معضلات منطقه راه اندازی بازارچه های مشترک مرزی در این نواحی می باشد که می تواند در نوع خود تحولی بنیادی در تولید، اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین، افزایش سطح درآمد و به تبع آن افزایش سطح رفاه و نهایتاً یک توسعه پایدار که منجر به امنیت پایدار در استان خراسان جنوبی گردد.

بازارچه مرزی ماهیرود با مساحت ۱۵ هکتار در فاصله ۱۴۵ کیلومتری شهرستان سربیشه و ۵۵ کیلومتری بخش درح واقع گردیده است. این بازارچه در فاصله ۲۱۰ کیلومتری مرکز استان خراسان جنوبی قرار دارد. نزدیک ترین مرکز ولایت کشور افغانستان به این بازارچه ولایت فراه با فاصله ۱۲۰ کیلومتر می باشد. این بازارچه در بین سه بازارچه مرزی دیگر خراسان جنوبی از موقعیت ویژه ای که همانا مجاورت این بازارچه با پایانه مرزی ماهیرود می باشد برخوردار است. از نکات مهم این بازارچه صادرات قابل توجه

آن است. که سالیانه درآمد های ارزی زیادی را برای کشور به ارمغان می آورد. و این امر باعث ایجاد اشتغال و گسترش امنیت در منطقه شده است. این تحقیق به دنبال آن پاسخ به این سوال است که فعالیت این نوع بازارچه ها تا چه میزان توانسته است در چارچوب سیاست های پدافند غیر عامل از طریق اشتغال زایی و تثبیت مرزنشینان و کاهش محرومیت منطقه نقش ایفا کند؟

۲) مبانی نظری:

۲-۱) پدافند غیر عامل

از نظر واژه شناسی واژه "پدافند" از دو جزء "پد" و "آفند" تشکیل شده است. در فرهنگ و ادب فارسی "پاد" یا "پد" پیشوندی است که به معنای "ضد، متضاد، پی و دنبال" بوده و هرگاه قبل از واژه ای قرار گیرد معنای آن را معکوس می نماید. و واژه "آفند نیز به مفهوم "جنگ، جدال، پیکار و دشمنی" است (دهخدا، ۱۳۵۱: ۱۲۰).

دفاع یا پدافند در دو نوع دفاع عامل و دفاع غیر عامل طبقه بندی شده است. (زیاری، ۱۳۸۲: ۶۷). به دفاعی که با سلاح صورت می گیرد، دفاع عامل گفته می شود (کمیتة پدافند غیر عامل ۱۳۹۱: ۱۰). پدافند یا دفاع غیر عامل در قانون برنامه چهارم توسعه اینگونه تعریف شده است: «مجموعه اقدامات غیر مسلحانه ای که موجب کاهش آسیب پذیری نیروی انسانی، ساختمان ها و تاسیسات، تجهیزات و شریان های کشور در مقابل عملیات خصمانه و مخرب دشمن و یا کاهش مخاطرات ناشی از سوانح غیر طبیعی می گردد». در پدافند عامل، سامانه های پدافند ضد هوایی هواپیماها و موشک ها و...، نیروهای مسلح، یگان های رزمی و امنیتی مسولیت دارند در حالی که در پدافند غیر عامل تمام نهادها، نیروها، سازمان ها، شهرداری ها و حتی شهروندان عادی می توانند نقش موثری بر عهده گیرند. به طور خلاصه پدافند غیر عامل یعنی دفاع بدون جنگ افزار (همان: ۱۲).

در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا، اصول پدافند غیر عامل در شش یا هفت موضوع خلاصه می شود. این موضوعات عبارت است از: استتار^۴، اختفاء^۵، پوشش^۶، فریب^۷، تفرقه و پراکندگی^۸، مقاوم سازی و استحکامات^۹، اعلام خبر^{۱۰} (صراف جوشقانی، ۱۳۸۹: ۲۳).

۲-۲) مرز:

مرزهای سیاسی مهم ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد سیاسی از واحدهای دیگر است و خطوط مرزی خطوط اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید حدود واحد سیاسی بر روی زمین مشخص می شود (میرحیدر، ۱۳۸۱: ۱۶۱). انسان برای مشخص ساختن پیرامون جولانگاه خود، آن گونه که با گستره جولانگاه همسایه تداخل نیابد، ناچار به تعیین خطوطی قراردادی در بخش پیرامون محیط زیست یا قلمرو خود است. گونه گسترش یافته این مفهوم، خط پیرامونی است که بخش پایانی جولانگاه یک ملت را مشخص می سازد و جنبه ای سیاسی پیدا کرده و مرز خوانده می شود (مجتهد زاده، ۱۳۷۹: ۳۱). مرز مفهومی از بیرون به درون است و خط مشخصی است که جدایی را نشان می دهد (Taylor، 2000: 41).

۲-۳) کارکرد های مرز:

در مورد عملکرد و نقش مرزها، صاحب نظران، نظریات مختلفی را ارائه کرده اند. به طور کلی اگر به مرزها به عنوان یک مانع نگریسته شود، حداقل چهار کارکرد را می توان برای آنها مشخص کرد (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۰۲).

۱-۲-۳) نقش مرز به عنوان یک مانع دفاعی:

¹-camouflage

⁵-concealment

⁶-cover

⁷-deception

⁸-Separation & Dispersion

⁹-Hardening

¹⁰-Early Warning

دفاع از قدیمی‌ترین کارکردهای مرز و سرحدات محسوب می‌شود. کارکرد دفاعی مرز تداعی‌کننده مفهوم مرزهای طبیعی است.

۲-۳-۲) نقش مرز به عنوان یک مانع سیاسی

هر کشور، به منظور حفظ موجودیت سیاسی خود، سعی می‌کند خودش را از نفوذ و سلطه سیاسی دیگران دور بدارد؛ چرا که امنیت و منافع سیاسی کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد.

۲-۳-۳) نقش مرز به عنوان یک مانع اجتماعی

مرز به عنوان یک مانع در مقابل تعاملات اجتماعی بین کشورهای مجاور نقش خود را به خوبی ایفا می‌کند. در زمینه هویت ملی و اجتماعی، مرز مانع محسوب می‌شود و باعث می‌شود تعاملات بین کشورهای مختلف قطع یا کاهش یابد.

۲-۳-۴) نقش مرز به عنوان یک مانع اقتصادی

مرزهای بین‌المللی از نظر اقتصادی مهم هستند؛ زیرا به عنوان موانع اقتصادی عمل کرده ضمن جلوگیری از مداخله برنامه‌های اقتصادی کشورهای همسایه امکان نظارت و کنترل دولت‌ها را بر صادرات و واردات کالاها از مرزهایش فراهم (زرقانی، ۱۳۸۷: ۸۳).

۲-۴) ارتباطات مرزی:

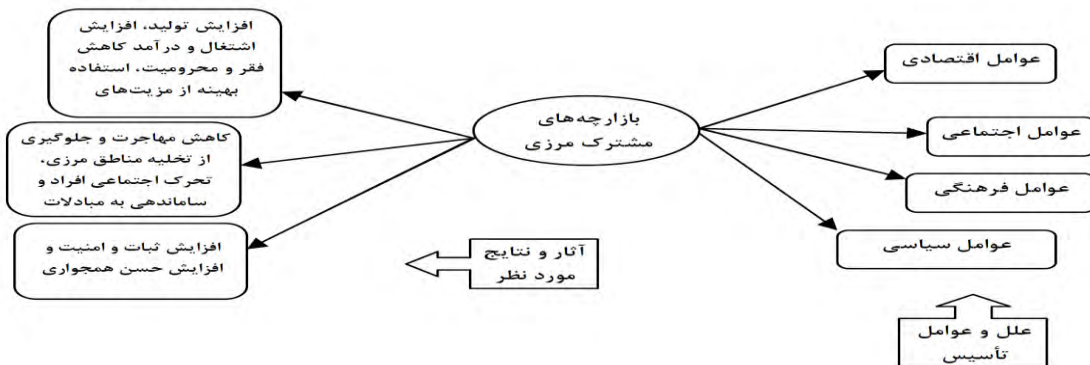
در زندگی ملل، مرزها را نباید مانع واردات و مناسبات انسانی دانست، چون مرزها در عین حال که قلمرو حاکمیت‌های مختلف را از یکدیگر متمایز می‌سازند غالباً روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حسنه‌ای را بین دولت‌های هم‌جوار پدید می‌آورند. مرز دولت‌های همسایه نیز یک عامل جغرافیایی ارزشمند است که در تحکیم روابط طرفین، نقش بزرگی بازی می‌کند (معمدنژاد، ۱۳۴۸: ۸۷).

۲-۵) بازارچه مرزی:

بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور واقع در نقاط صفر مرزی و در جوار گمرکات، مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا، یا مکانهایی که طبق تفاهم‌نامه‌های منعقد شده

بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌جوار تعیین می‌شود. که اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت داد و ستد در این بازارچه‌ها عرضه نمایند (وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۷۱: ۱). از جمله اهداف بازارچه‌های مرزی، امکان برقراری ارتباط سالم و مستمر تجاری با کشورهای همسایه، ایجاد رونق اقتصادی، بالا بردن ضریب امنیتی مرزهای کشور، شکوفایی استعداد محلی و ایجاد مشاغل مولد می‌باشد. به فعلیت درآمدن این شاخص‌ها ضمن جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان و افزایش رفاه مرزها و توسعه مناسبات سیاسی و تجاری با کشورهای همسایه، جلوی رشد قاچاق را هم می‌گیرد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۸)

نمودار ۱: کارکردهای مورد نظر از تشکیل بازارچه‌ها

(پیر بوداقتی، ۱۳۷۹: ۳۳)

۳) روش تحقیق:

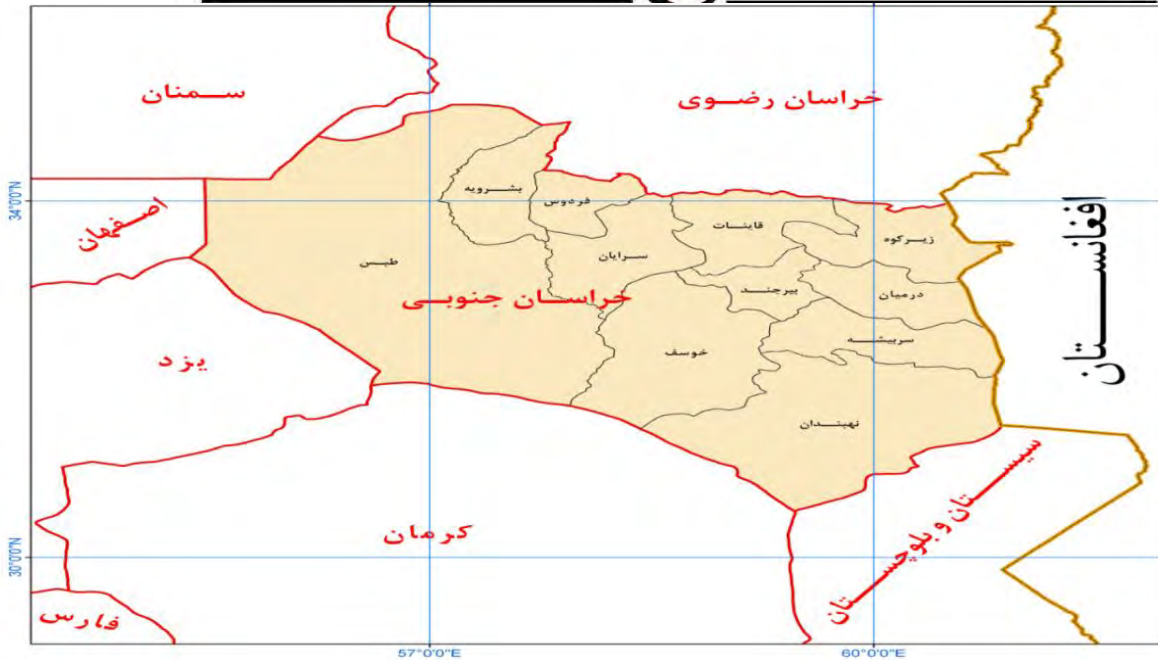
روش تحقیق در این پژوهش روش توصیفی - تحلیلی است که بر مبنای اطلاعات بدست آمده از شیوه‌ی کتابخانه‌ای (شامل: کتب، مقالات، نشریات و پایان‌نامه‌ها) و مراجعه مستقیم نگارنده به بازارچه مرزی ماهیرو انجام گرفته است. همچنین نقش

این بازارچه مرزی در راهبردهای پدافندی غیر عامل در مناطق مرزی استان از طریق مصاحبه با مسئولان و ساکنان بازارچه و نیز مشاهدات میدانی، مورد بررسی قرار گرفته است.

۴- محیط شناسی تحقیق:

استان خراسان جنوبی با وسعت حدود ۱۵۱۱۹۳ کیلومتر مربع مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. (برزگران و دیگران، ۱۳۹۰: ۲). این استان از شرق، با کشور افغانستان، از شمال به استان خراسان رضوی، از غرب به استانهای یزد و کرمان و از جنوب با استان سیستان و بلوچستان همسایه است. براساس آخرین تقسیمات کشوری، خراسان جنوبی دارای ۱۱ شهرستان بیرجند، قائنات، درمیان، فردوس، سرایان، سربیشه، نهبندان، زیرکوه، بشرویه، طبس و خوسف با مرکزیت بیرجند، ۲۸ شهر، ۲۵ بخش و ۶۱ دهستان می باشد.

نقشه ۱: نقشه آخرین تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی ۹۲

اقلیم استان از نوع خشک و بیابانی است، اما با توجه به موقعیت قرارگیری مناطق پست یا مرتفع، به دو دسته تقسیم می شود. اقلیم خشک و گرم؛ شامل دشتها و مناطق هموار مرکز، غرب و جنوب استان و اقلیم خشک و ملایم که در بخش های مرتفع شمالی، شمال غربی استان و اطراف بیرجند مشاهده می شود. متوسط بارندگی سالیانه استان به ۱۵۰ میلیمتر می رسد. حداکثر دمای سالانه ۴۴ و پایین ترین دمای ثبت شده ۲۱/۵- درجه سانتی گراد گزارش شده است. استان از نظر ناهمواریها تقریباً به دو قسمت «کوهستانی و مرتفع» و «پست و هموار» تقسیم می شود. قسمتهای کوهستانی بیشتر در شمال و شمال غرب استان و قسمتهای پست و هموار در دشتهای مرکز و جنوب استان واقع شده اند...

عمده ترین محصولات زراعی استان عبارتند از گندم، جو، پنبه، چغندر قند، محصولات جالیزی و نباتات علوفه ای. لازم به ذکر است استان خراسان جنوبی در تولید

محصول چغندر قند، مقام هشتم کشوری را دارا می‌باشد وجود واحد های دامی صنعتی و بومی متعدد و استخرهای سرد آبی و گرم آبی پرورش ماهی، این استان را در تولید گوشت سفید و قرمز به خودکفایی رسانده تا جایی که در صادرات گوشت سفید رشد چشمگیری مشاهده می‌شود.

این استان از توانمندی های فراوانی برای توسعه در بخش های مختلف اقتصادی برخوردار است. قرار گرفتن استان در مرکز ثقل محور ترانزیتی چابهار- زاهدان- بیرجند - سرخس (خط ارتباطی بندری مهم چابهار در جنوب شرقی ایران و سرخس در همسایگی تعدادی از کشورهای آسیای مرکزی) و هم چنین قرارگرفتن در مسیر ترانزیتی بندرعباس - افغانستان از جمله این قابلیت ها است

۵- یافته های تحقیق:

۵-۱) نقش پدافند غیر عامل در مناطق مرزی:

پدافند غیر عامل سرمایه گذاری روی توانمندی عاملیت انسانی و مقوله انسانی است. امروزه کشورهایی که متحمل خرابی و ویرانی های ناشی از جنگ شده اند، جهت حفظ سرمایه های ملی و منابع حیاتی خود در شهر های مرکزی و مناطق مرزی و... توجه منحصر به فردی به پدافند غیر عامل نموده و در راهبرد دفاعی خود جایگاه منحصر به فردی را برای آن اختصاص داده اند (عباس زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۲). این مناطق به عنوان مناطق حاشیه ای و توسعه نیافته شناخته می شوند این حاشیه ای بودن گرچه می تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت های آن را مضمحل می سازد.

چالش ها و تهدیداتی که مناطق مرزی بالاخص مرزهای خراسان جنوبی با آن مواجه است و فرصت های بالقوه و تمهیداتی که در رابطه با پدافند غیر عامل در آمایش این مناطق مرزی می توان انجام داد به شرح ذیل آورده شده است:

جدول ۲: چالش ها مناطق مرزی استان خراسان جنوبی **جدول ۳: فرصت های مناطق**

مرزی استان خراسان جنوبی

ردیف	فرصت ها
۱	دارا بودن بیشترین مرز مشترک با افغانستان
۲	قرار گرفتن در مسیر ترانزیت و جاده ابریشم
۳	جذب سرمایه گذاریان داخلی و خارجی برای تجارت بین المللی
۴	وجود ۴ بازارچه مرزی در ۴ شهر مرزی استان
۵	روی آوردن به محصولات کشاورزی که نیاز به آب کمی دارند.

ردیف	چالش ها
۱	خشکسالی های پی در پی
۲	دوری از مرکز و انزای جغرافیایی
۳	کمبود زیر ساخت های توسعه اقتصادی و بازرگانی
۴	قاچاق سوخت و کالا و مواد مخدر
۵	ضعف نظام خدمت رسانی
۶	وجود نابهنجاری های اجتماعی (شرارت، تردد غیر مجاز)
۷	مهاجرت مرزنشینان و ناپایداری سکونت

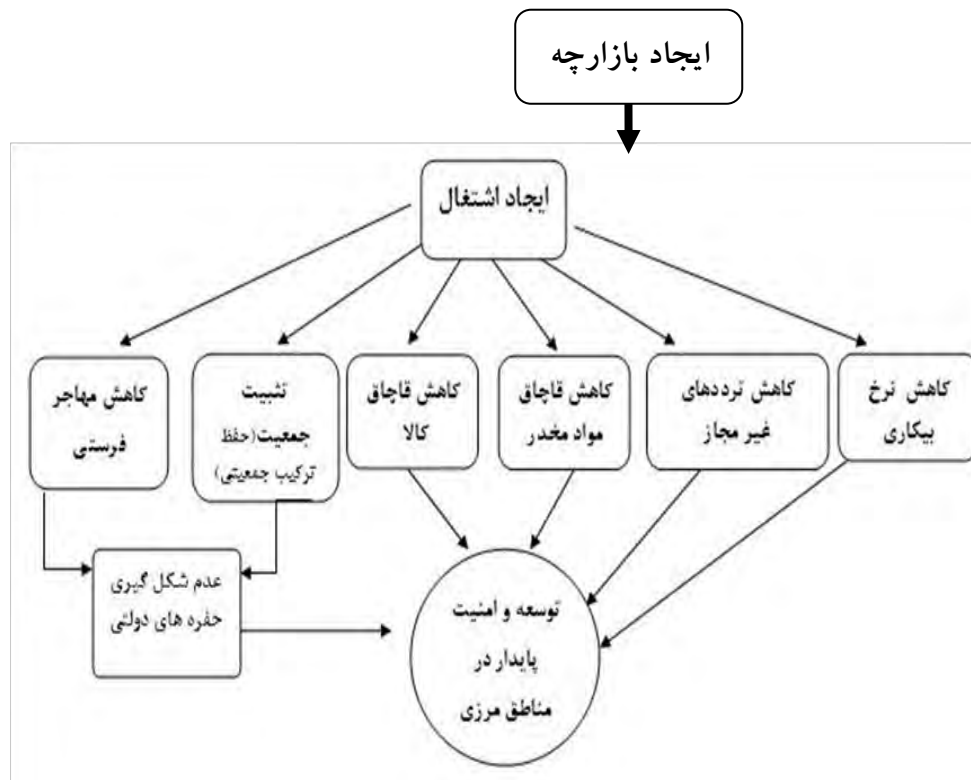
۲-۵) جایگاه بازارچه مرزی در تکنیک پدافند غیر عامل در مناطق مرزی:

پدافند غیرعامل در محیط های مرزنشین در برگیرنده اقداماتی است که در راستای توانمندسازی مرزنشینان از طریق آموزش و سایر تکنیک های لازم جهت

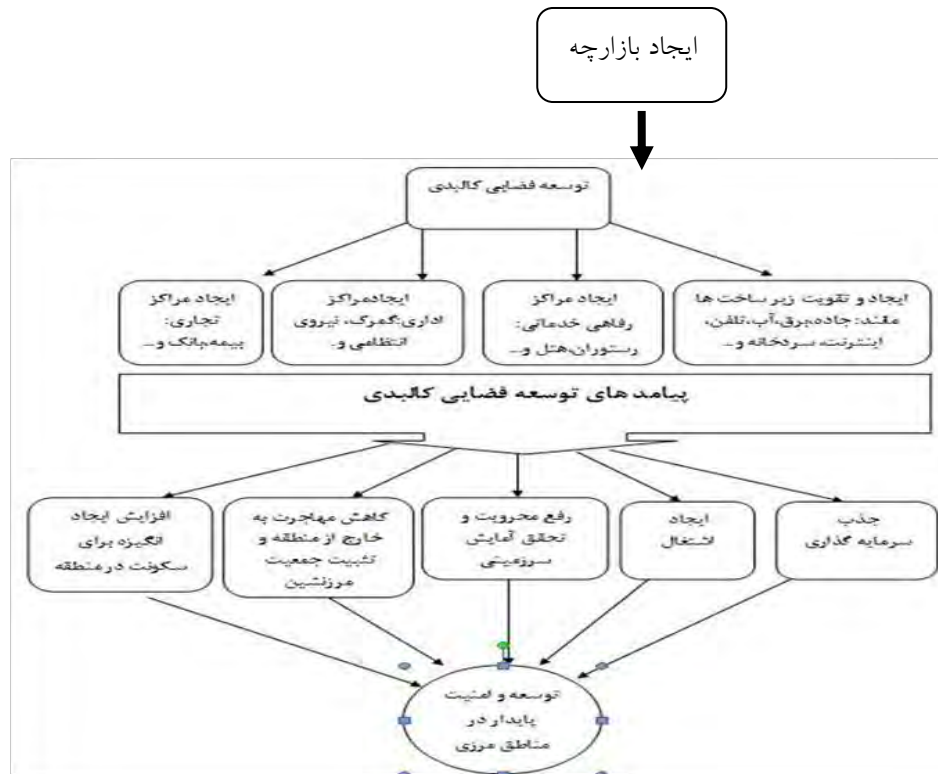
اتصال ارگانیک آنان به مرکز در راستای توسعه پایدار ملی صورت می گیرد. از این منظر می توان این استنباط را داشت که در داخل پدافند غیرعامل که به نوعی آن را از پدافندعامل متمایز می سازد، لزوم توجه به عامل انسانی نهفته است (سرمد، ۱۳۹۰: ۶۷). یکی از مصداق های پدافند غیر عامل در مناطق مرزی تاسیس و فعالیت بازارچه

های مرزی است. خود می تواند تحول شگرفی در این مناطق ایجاد کند. این بازارچه ها می تواند مشارکت اقتصادی مرزنشینان و نقش آن ها را در تصمیم گیری در ابعاد فردی، خانوادگی و جامعه افزایش دهد. مهم ترین مزیت این نوع توانمند سازی، بهبود وضعیت اقتصادی خانواده، تولید اشتغال و رهایی از فقر می باشد. طبق مطالعات انجام گرفته، اکثر فسادها و بزهکاری ها ریشه در فقر اقتصادی دارد که مصداق سخن شریف "الفقر یكاد الكفر" می باشد و کفر نازلترین درجه فساد و تباهی انسان هاست (جمشیدیان و نادری، ۱۳۹۰: ۴۵). بازارچه های مرزی در نوع خود تاثیر بسزایی در رفع چالش های مناطق مرزی دارند که در این دو مدل ذیل به کارکرد آنها توجه شده است.

نمودار ۴: نقش بازارچه مرزی در اشتغال

نمودار ۵: بازتاب های فضایی کالبدی بازارچه مرزی

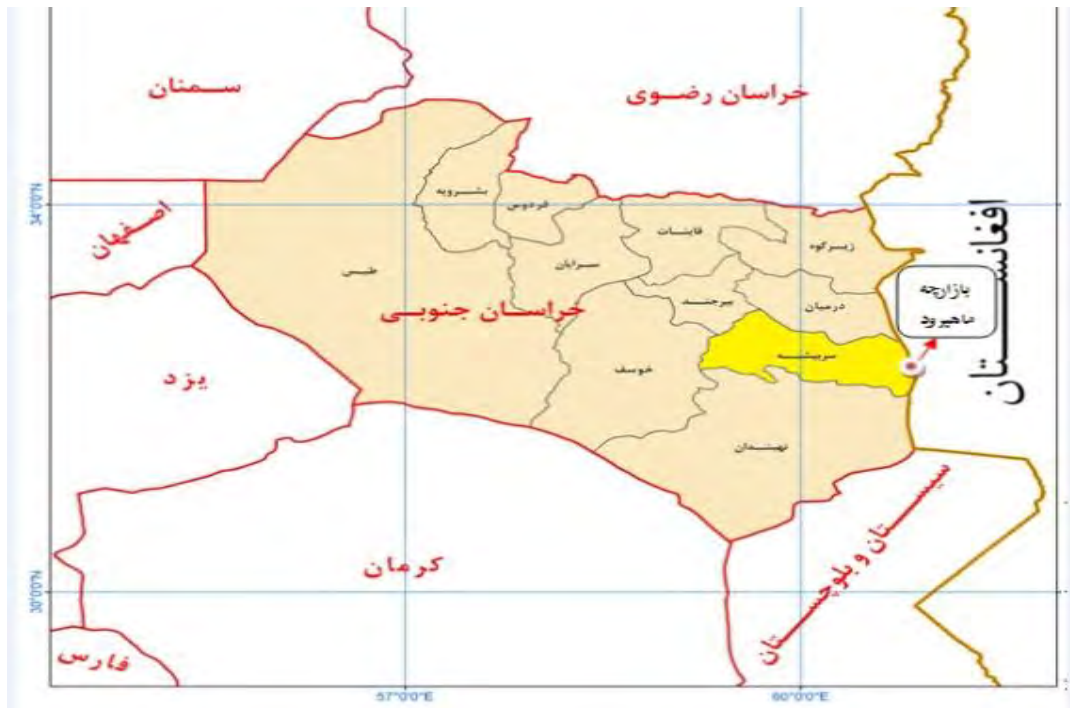
نمودار از نگارندگان

محتوای این دو مدل نشان می‌دهد که برای حل چالش‌های مناطق مرزی تاسیس بازارچه مرزی یکی از بهترین راهبردهاست که با برنامه‌ریزی و اجرای تکنیک‌های پدافند غیرعامل همچون مشارکت‌دهی مرزنشینان در سیاست‌های توسعه‌ای، افزایش حس تعلق مکانی، توانمندسازی از طریق اشتغال‌زایی و کارآفرینی و... می‌تواند ضمن تقلیل چالش‌هایی در حوزه‌های نامنی در محیط‌های مرزنشین، با کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی چون قاچاق کالا و سوخت و مواد مخدر، بستر را برای استفاده حداکثری از فرصت‌ها و امکانات مناطق مذکور فراهم کرد.

۳-۵) بازارچه مرزی ماهیرود شهرستان سربیشه:

بازارچه مرزی ماهیرود در فاصله ۱۴۰ کیلومتری شهرستان سربیشه و در فاصله ۲۰۰ کیلومتری مرکز استان واقع گردیده است. فعالیت بازارچه رسماً از مورخ ۸۸/۵/۲۲ شروع گردیده و از نظر موقعیت جغرافیائی در فاصله ۱۵۰ کیلومتری مرکز استان فراه افغانستان قرار دارد و شهرهای مجاور عبارتند از: شهرستان قلعه کاه ، کین ، جوین، انار دره و خاک سفید

نقشه ۲: موقعیت مکانی بازارچه مرزی ماهیرود

به لحاظ قرار گرفتن این بازارچه در جوار پایانه مرزی ماهیرود و مورد قبول بودن این مرز از سوی دولت و کشور افغانستان، از قدرت مانور بالایی در امر صادرات کالا برخوردار بوده و این در حالی است، که با وجود ۶۰ کیلومتر جاده آسفالت شده تا فراه

نیم دیگر آن باقی مانده است که با اتمام جاده ماهیرود به فراه افغانستان و همچنین تکمیل زیر ساختهای بازارچه مرزی، فعالیت این بازارچه چند برابر خواهد شد (مصاحبه فرمانده مرزبانی استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۱).

شکل ۱: عکس گرفته شده از سردر بازارچه توسط نگارنده شهریور ۹۲

۴-۵) نتایج حاصل از ایجاد بازارچه برای منطقه سربیشه و استان خراسان جنوبی:

همان طور که بیان شد سوال اصلی تحقیق «میزان توانمندی این بازارچه در جهت تحقق سیاست های پدافندی آن بوده است»؛ برای پاسخ به این سوال پژوهشگران به بررسی تاثیرات بازارچه در این منطقه پرداختند.

۱-۴-۵) اشتغال مرزنیسان

بازارچه ماهیرود از بدو تاسیس با هدف اشتغال زایی برای مردم مرز نشین فعالیت خود را آغاز کرده است؛ که تاکنون توانسته به جزء اشتغال غیر مستقیم، ۲۵۰ شغل برای مردم مرز نشین بالاحص روستاها از جمله روستای ماهیرود، گلوباغ و... و بخش های مرزی ایجاد کند که با وجود خشکسالی های شدید و نبود کشاورزی و دامداری در منطقه مردم را جهت تامین درآمد خود در این عرصه مشغول کند. (مصاحبه با رئیس بازارچه مرزی

ماهیرود، شهریور ۹۲). در این بازارچه از سال ۹۰ تعداد ۱۳ نفر غرفه دار و در سال ۹۱ تعداد ۳۳ نفر غرفه دار و در سال ۹۲ تعداد ۴۰ نفر غرفه دار کار صادرات را انجام می دهند. این افزایش به دلیل سیاستهای تشویقی است که از طرف سازمان بازارچه ها اعمال شده است. در این بازارچه مستقیماً حدود ۱۰۰۰ نفر (۲۵۰ نفر ایرانی و ۷۵۰ نفر افغانی) روزانه به طور مستقیم مشغول به کار هستند.

۲-۴-۵) تثبیت جمعیت مرزنشینان و کاهش محرومیت

تاسیس بازارچه در سال ۱۳۸۸ و رونق آن در اوایل سال ۸۹ به همراه گسترش صادرات آن نسبت به سایر بازارچه های استان، باعث شد تا این بازارچه بعنوان معبر ورود و خروج کالا از استان توجه بیشتری به خود جلب نماید. از نتایج مهم این امر، می توان به تبدیل روستای دژح (در ۴۰ کیلومتری بازارچه) به بخش و تاسیس اداراتی مانند شهرداری و بخشداری در آن، اشاره کرد. همچنین فعالیت مسکن مهر در بخش درج منجر به گرایش مردم مرز نشین جهت ادامه سکونت در منطقه مرزی و به دنبال آن افزایش جمعیت در این بخش شد. لذا از محرومیت های فراوان این بخش به میزان چشمگیری کاسته شد. (مصاحبه با فرماندار سریشه، آبان ۹۱). نهادهایی چون سازمان بازارچه مرزی ماهیرود، گمرک ماهیرود و هنگ مرزی نهبندان، از جمله ارگان های فعال در بازارچه مرزی ماهیرود هستند که بیش از پیش از محرومیت این منطقه کاسته اند.

۳-۴-۵) بازتاب های فضایی احداث بازارچه مرزی ماهیرود:

- ۱- ۳ باب انبار ۵۰۰ تنی جهت کالاهای صادراتی و وارداتی. ۲- آتش نشانی جهت اطفای حریق. ۳- ۸ عدد کانکس تک واحدی. ۴- ۳ عدد کانکس سه واحدی. ۵- باسکول دیجیتالی ۶۰ تنی. ۶- ساختمان درب ورود و خروج. ۷- آب آشامیدنی. ۸-

امکانات استفاده از برق ۹- برقراری امکانات استفاده از خدمات تلفن ثابت و همراه ۱۰
 - کافه رستوران ۱۱- احداث و تعریض جاده آسفالته ترانزیتی منتهی به بازارچه
 جدول ذیل میزان صادرات بازارچه از بدو تاسیس تا مردادماه ۱۳۹۲ را بیان می کند.

جدول ۶: میزان صادرات بازارچه مرزی ماهیرو

سال	وزنی	ارزش دلاری	اقلام عمده صادراتی
۱۳۸۸	۲۵۹۳۵۰۵۶	۴۰۰۰۸۹۲۳	گچ، سیمان، شن، کاشی، شیشه، پروفیل، فرش
۱۳۸۹	۹۳۲۸۸۱۰۳	۸۰۰۰۴۰۴۶	ماشینی، مواد غذایی (کنسروجات، بسکویت، پفک و...)
۱۳۹۰	۱۶۰۴۶۰۷۳۵	۷۰۹۹۲۴۳۴	کپسول گاز، کودشیمیایی و مواد شوینده و ...
۱۳۹۱	۱۲۰۵۴۰۴۴۹	۵۱۵۰۵۸۵۲	
پنج ماهه ۱۳۹۲	۲۴۱۹۷۴۷۳	۳۷۸۹۱۱۳	

منبع: (سازمان بازارچه های مرزی استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۲)

شایان ذکر است با توجه به هماهنگی با هنگ مرزی فعلاً حمل و نقل کالا از طریق جاده مرزی انجام می پذیرد. فرماندار سریشه در مصاحبه با نگارنده با اشاره به اینکه پروژه بازارچه مرزی ماهیرو از مهمترین پروژه های اقتصادی منطقه است، گفت: «بادهای ۱۲۰ روزه، مانع پیشرفت بازارچه مرزی ماهیرو است. واز طرفی تعداد پیله وران افغانی نسبت به ایرانی بسیار زیادتر است که خود یکی از مشکلات می باشد که مردم منطقه کمتر در این بازارچه فعالیت می کنند.» مسائل و معضلاتی که مسئولان بازارچه به آن اذعان داشتند بیشتر در مورد: مشکل محوطه نامطلوب، کمبود امکانات رفاهی، نبود کارگر متخصص بومی، افزایش بیش از حد کامیونهای سوخت و اوضاع جوی نامناسب را از مشکلات درحال حاضر پایانه مرزی است.

۶) نتیجه گیری:

هدف اصلی این پژوهش بررسی نقش بازارچه مرزی، بعنوان یکی از راهبردهای پدافند غیر عامل در جهت ایجاد امنیت در مناطق مرزی، می باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن

است که بازارچه مرزی ماهیرود مصداق حضور مستقیم مرزنشینان در امور اقتصادی است و تاکنون توانسته هم در تحقق اهداف اقتصادی کشور همچون توسعه تجارت غیر نفتی و هم در ایجاد فرصت های شغلی در شرایطی که مشکل بیکاری از جمله دغدغه های بزرگ دولت است نقش مهمی ایفا کند.

تحلیل مطالعات کتابخانه ای و مصاحبه ها و مشاهدات نگارنده نشان می دهد فعالیت این بازارچه منجر به تغییرات فضایی - کالبدی نسبتا وسیعی در منطقه مرزی به خصوص شهر سریشه، بخش درج و روستای ماهیرود شده است. به گونه ای که تاسیس این بازارچه از تردهای غیرمجاز و قاچاق کالا و مواد مخدر به مقدار قابل قبولی کاسته و با ایجاد فرصت شغلی در این مناطق احساس تعلق مکانی به سرزمین را افزایش داده و از مهاجرت بی رویه جلوگیری کرده است. این همه باعث ایجاد محیطی امن گشته که این امنیت، خود زمینه ساز انتقال عوامل توسعه به آن مناطق شده است.

تا قبل از احداث این بازارچه، بخش درج یکی از محروم ترین و پر مهاجر ترین نقاط استان بوده؛ که با احداث بازارچه و اشتغال زایی از محرومیت این بخش کاسته شده و مانع از سیل مهاجرت مردم به شهر های دیگر گشته است. از طرفی با فعالیت این بازارچه، منطقه مرزی سریشه از امنیت خوب و قابل قبولی برخوردار شده است. در هر صورت این گسترش امنیت منطقه، مدیون دید دو سویه به مناطق مرزی (روابط متقابل توسعه و امنیت) است به این معنا که در این منطقه مرزی نگاه صرف امنیتی صورت نگرفته بلکه به کارکردهای ارتباطی، تجاری و قابلیت های اقتصادی آن نیز توجه شده است. با توجه به اهمیت این پدیده ها، لازم است تا مسئولان و سیاستمداران در جهت رونق هرچه بیشتر مناطق مرزی، با کمک بخش خصوصی گام بردارند.

منابع:

- ۱- احمدپور، آرام، عبدالهی، رضا، (۱۳۹۲)، نقش بازارچه های مرزی استان خراسان جنوبی در توسعه و امنیت آن استان، همایش خراسان جنوبی نظم و امنیت: بیرجند
- ۲- اداره کلمقررات صادرات و واردات وزارت بازرگانی کشور (۱۳۷۱۵)، مقررات صادرات و واردات نشر بازرگانی: تهران
- ۳- آقابابایی، محمد
تقی، بهتاش، فرزاد، (۱۳۹۰)، مفاهیم پدافند غیر عامل مدیریت شهری با تمرکز بر شهر تهران، نشر دانش شهر: تهران
- ۴- برزگران حسینعلی، ریاسی، مهدی (۱۳۹۱)، جغرافیای استان خراسان جنوبی، تهران: وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی: بیرجند
- ۵- پیربودافی، یوسف، (۱۳۷۹)، بررسی عملکرد بازارچه مرزی سرو، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
- ۶- جمشیدیان، عبدالرسول، نادری، ناهید (۱۳۹۰)، «توانمندسازی زنان پیش بایست تکامل گرایی»، همایش نقش زنان در توسعه علوم، فرهنگ، تمدن اسلامی، مرکز اطلاعات و آمار شورای فرهنگی اجتماعی زنان: تهران
- ۷- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۵۱)، لغت نامه دهخدا، جلد چهارم، انتشارات دانشگاه تهران: تهران
- ۸- رضایی، سعید (۱۳۸۸)، تحلیل مکانیابی در آمایش دفاعی و پدافند غیرعامل، همایش سراسری سا مانه: تهران
- ۹- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۶)، عوامل ژئوپولیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران، فصلنامه ژئوپولیتیک- سال سوم، شماره دوم.
- ۱۰- زرقانی، سید هادی، صباح مهدی زاد، هادی اعظمی، (۱۳۹۱)، تحلیل بازتاب های سیاسی- فضایی بازارچه های مرزی. نمونه موردی بازارچه مرزی باشماق میوان. مدرس علوم انسانی، دوره شانزدهم، شماره ۱
- ۱۱- زیاری، کرامت الله (۱۳۷۸)، برنامه ریزی شهرهای جدید، انتشارات سمت: تهران

- ۱۲۱- سازمان بازارچه های مرزی استان خراسان جنوبی، (۱۳۹۲)، عملکرد بازارچه‌های مرزی استان
- ۱۳- سرمد، محمدرضا، (۱۳۹۰)، نقش و جایگاه پدافند غیرعامل در زنجیره تامین مناطق کویری، فصلنامه مطالعات انتظامی شرق، پیش شماره مهر ۱۳۹۰
- ۱۴- شیخ زاده، رجبعلی، محمدی، مهدی، (۱۳۹۱) جنگ نرم و جایگاه پدافند غیر عامل در آمایش مرزی سیستان و بلوچستان، همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران: چابهار
- ۱۵- صراف جوشقانی، حسن، صراف جوشقانی، محمد (۱۳۸۹)، مدل سازی اقدامات احتیاطی در تدوین نقشه راه پدافند غیر عامل مجموعه های شهری، دومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری: مشهد
- ۱۶- عباس زاده، محمد، علیزاده اقدم، محمدباقر، (۱۳۹۱)، کاربرد پدافند غیر عامل در شهر های مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت ها چالش ها و رهیافت ها: زاهدان
- ۱۷- عباسی، لاله، (۱۳۸۸)، مدیریت بحران و پدافند غیرعامل، نشریه اکتشاف و تولید، شماره ۲۹ اطلاعات مکانی، علوم ژئو ساینس، سنجش از دور و سیستم اطلاعات مکانی: تهران
- ۱۸- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰)، نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران؛ تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد پاسداران انقلاب اسلامی
- ۱۹- کامران، حسن، پریزاد، طیبه، حسینی امینی، حسن، (۱۳۹۰)، سازمان دهی فضایی نواحی مرزی همجوار با مرز ایران و پاکستان با رویکرد پدافند غیرعامل، مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال دوم، شماره پنجم: اصفهان
- ۲۰- کمیته پدافند غیر عامل (۱۳۹۱)، پدافند غیر عامل یا مقاومت ملی پایدار، نشر آیین تربیت: تهران
- ۲۱- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹)؛ خلیج فارس، کشورها و مرزها، تهران: انتشارات عطائی
- ۲۲- معتمد نژاد، کاظم (۱۳۴۸)؛ جغرافیای سیاسی، تهران، دانشگاه تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی
- ۲۳- مصاحبه با آقای الهی مدیر بازارچه مرزی ماهیرو، آبان ۹۱

۲۴- مصاحبه با آقای حسین پور فرماندار سریشه آبان ۹۱

۲۵- مصاحبه با جناب سرهنگ رفیعی فرمانده کل مرزبانی استان خراسان جنوبی، آبان ۹۱

۲۶- میرحیدر، دره (۱۳۸۱)؛ «مبانی جغرافیای سیاسی»؛ تهران انتشارات سمت، چاپ نهم - ۷۶

- ۲۷

وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۷۸، مجموعه گزارشهای اقتصادی کمیته فنی ستاد تنظیم اقتصادی کشور

۲۸- Taylor, p&Flit, c; (2000), political Geography; England: Prentice Hall